

KULT, OFFER OCH FOLKTRON

KULTURMINNEN I BROMÖLLA

AV ILPO OKKOLA

Innehållsförteckning

Inledning s.4

Sandåsen i Gualöv s.5

Vilsten..... s.5

Tjuvahall.....s.6

Luffaregrotta s.6

Draakärret s.7

Bruasteinen s.7

Skuakyrka s.8

Snapphanegrottan...s.9

Björkeborg s.10

Gravkapell s.11

Hälsokälla s.12

Tudabacken s.13

Triangeldrama s.13

Gudabacken.....s.14

Tildas backe s.15

Litteratur s.16

Karta.....s.17

Inledning

”Kult, offer och folktron”

En kult kan vara en grupp samlad kring en ledande gestalt eller en övernaturlig varelse. Även en plats kan kultförklaras efter speciella händelser eller spännande berättelser.

Offer kan förklaras som en kultisk handling när något, t.ex. föda eller gåva, frambärs åt en gudomlighet. Offer kan också vara en varelse som drabbas av något, skada eller döden.

Begreppet folktro förknippas med det vidskepliga, tron på övernaturliga väsen och förknippas ofta till den gamla landsbygden. Det handlar om föreställningar som ligger utanför den officiella religionen och vetenskapen. Bakom det annorlunda, som märkliga händelser, sjukdomar eller avvikande personer fanns det alltid mörka krafter och osynliga varelser, trodde man. Samtidigt skapade folktron mening och sammanhang i livet, den gav orsak och förklaring för det som hade hänt och den gav skydd mot det onda. Skog, gamla träd, vatten och stora stenar var viktiga elementen i sammanhanget.

Ilpo Okkola, etnolog. Bromölla 2016.

Bilderna har tagits av undertecknad och Tobias Delfin.

Källlitteratur redovisas i slutet.

Förkortning ”RAÄ” betyder Riksantikvarieämbete.

Omslagsbilden okänd.

Siffran vid varje objekt motsvarar placeringen på kartan.

1. Sandåsen i Gualöv

Plats med tradition. Ett område på 90X60 m. *"Om den namngivna sandåsen berättas att en skatt skall finnas nergrävd där. Om man kunde hålla tyst skulle man kunna gräva fram den. Två bönder försökte och de hade fått upp kistan med skatten. Men då såg den ene en synvilla att byn brann och när han ropade till försvann kistan."*(RAÄ-nr. Gualöv 13:1) Platsen finns i Gualöv, Pestbackens naturreservat, strax S om E 22. Koordinater 62102727/462427 (SWEREF 99TM). Det är inte platsen i sig som är viktigt, utan det som har hänt, eller kanske vad man tror har hänt där som ger platsen dess betydelse. Som i detta fall består platsen bara av skogsmark och sanddynor, men tack vare berättelsen kan vi rekonstruera händelsen i våra tankar. Området är inte skyltat.

2. Vilsten

Naturföremål med tradition. Vilsten (kallas även liksten) , 3x2 m och 0.7m h. *"Enligt traditionen ligger stenen invid Edenryds gamla kyrkväg. Kistan ställdes på stenen för en stunds vila."*(RAÄ-nr. Ivetofta 173.)

I gamla tider bars alltid de döda, vilket vägslag det än var, hela vägen till graven, även om avståndet kunde vara flera mil. Var det lång väg då fick man byta bärare ofta, och det var nödvändigt med rastplatser eller viloställen. I regel var det som man märkt ut, vissa träd, stenar osv. Viktigt med bärarbyte var att man inte stannade utanför någons hem för då skulle någon dö i huset, enligt folktron (L. Bondeson s.66 ff). Stenen ligger ca. 100 m. NV om järnvägen, intill den gamla Kyrkvägen och den är skyltat. Koordinater 6213622/468930 (SWEREF 99 TM).

"Vilsten"

Bild I. Okkola

3. Tjuvahall

Naturföremål med tradition. Flyttblock 10x8 m, 6m h. *"Flyttblocket ligger på mindre stenar, varför ett 1,5m h utrymme bildats under blocket, vilket tidigare enligt skogsvaktare Axel Olsson användes som skydd av fåren som betade i skogen. Från flyttblocket kunde man se alla kyrkor i Villands härad och de flesta i Färs härad."* (RAÄ -nr. Näsrum 9:1).

Även den här stenen har sin historia. Den står i Näsums socken, området heter Tjuvahallen. Ingen skylt. Koordinater 6224353/470343 (SWEREF 99 TM)

"Tjuvahall"

Bild I. Okkola

4. Luffaregrotta

Naturföremål med tradition. Grotta 3,5 m l, 1,8 m br och 1,5 m h. *"Luffaregrottan användes flitigt förr, om man inte fick husrum hos någon av bönderna."* (RAÄ-nr Näsrum 304).

Detta berättade framlidne Edvin Olofsson, Oretorp. Det var alltså några luffare som gjorde platsen känd en gång i tiden. Grottan ligger nära vägen mellan Klagstorp och Snäckesdag. Skyltad med en blå pil. Du kan läsa mer om luffare och luffaregrottan i Näsums hembygdsårsbok år 2000. Skylt nr. 51. Koordinater 6224062/465077 (SWEREF 99TM)

"Luffaregrotta"

Bild I. Okkola

5. Draakärret

Plats med tradition, benämnt "Draakärret", bestående av ett kärr i dalgång, 1,2 km l. "Kärret var hemvist åt den fruktade "Draa-tjuven som man skrämde barn med för att de inte skulle ge sig ut i kärret. Har troligen varit en stor älgdjur som gått ner i kärret"(RAÄ-nr Nässum 223).

Förr var det vanligt att försöka skrämman barn med övernaturliga väsen, och historien om det farliga odjuret var ett bra exempel. Ett väsen som skrämde livet ur av förbipasserande vandrare som var påverkade av starka drycker, enligt sägnen. En påhittad historia kan ge platsen ett helt nytt ljus för betraktaren. Skylt nr. 5, en blå pil.Koordinater 6225726/465411 (SWEREF 99TM)

6. Bruastainen (brudstenen)

Plats med tradition. Minnessten rest på platsen, spetsformad sten 0,6 m bas och 0,8 h. med inskription Bruasteinen. "Två brudföljen möttes på den smala stigen men inget av följena ville flytta på sig". Gräl och slagsmål uppstod och de drog sina vapen" (RAÄ-nr Nässum 378).

Handgemäng uppstod och snart drogs blanka vapen, varvid en man blev spetsad och föll död till marken. Platsen för händelsen har sedan dess varit utmärkt med en sten med namnet "Bruasteinen." Skylt, en blå pil, nr. 8.Koordinater 6225849/465106 (SWEREF 99 TM).

"Bruastainen"

Bild I. Okkola

7.Skya-kyrka

Naturföremål med tradition, utgörs av ett flyttblock, 10x10x10 m. *”Det påstås att jättekärringen uppåt skogarna med förklädsbandet (slunga) har skjutit iväg stenen för att tysta kyrkklockorna neråt bygden”* (RAÄ-nr Jämshög 47:1).

Flera byar har sina stora flyttblock som har satt folkfantasin i rörelse. Många stora stenar har också fått ett eget namn. Stenen, som står ca. 20 m N om Skrivarehagsvägen i Östads by, fick namnet Skya-kyrkan. Kanske för blockets storlek och utseende som kyrka som räcker upp i himmelen (sky). Även den här stenen har sin egen sägen och den förknippas med jättar upp till 60 m långa som levde där omkring. Ingen skylt. Koordinater 6230790/471512 (SWEREF 99 TM)

”Skya-kyrka”

Bild I. Okkola

8. Snapphanegrottan

Plats med tradition, bestående av grotta och klippblock. Grottan är ca. 3x1.5m och 2m h. Klippblocket 30 x30 m."Snapphanegrotta- snapphanarnas gömställe undan svenska trupperna under och efter svensk-danska krigen."(RAÄ-nr Näsum 198). På platsen finns även flera mindre grottor.

En spännande historia som för tankarna till nöd och elände för dem som försökte gömma sig och överleva. Området med klippor heter Lohallen i byn Röan. Platsen har ingen skylt. Koordinater 6229267/473142 (SWEREF 99TM)

"Snapphanegrottan"

Bild I. Okkola

9. Björkeborg

Naturföremål/bildning med tradition. Kullar, 30-50 m l, 15 m br och 7-8m h. Mellan kullarna flyter Lillån. (RAÄ nr-Näsum 7:1). Enligt folktradition finns här resterna av det medeltida slottet Björkeborg. Området, med sina speciella formationer, har verkligen fått liv i fantasin.

Enligt sägnen var det här kung Tidrich härskade. Det berättas vidare att Kung Tidrich drottning var otrogen med kung Atte på Brattingsborg- en borg som låg ute i Ivösjön nordost om Ivön. Tidrich ställde till då med mordbrand där drottningen och Atte brändes ihjäl och borgen förintades. Kung Tidrich tog sen över Brattingsborg som senare sjönk i Ivösjön.

Platsen ligger mellan Västanå och Sibbarp längs Näsumaleden, och den är skyltad.
Koordinater 6227109/468602 (SWEREF 99TM)

”Björkeborg”

Bild 1. Okkola

10. Gravkapell

Gravkapell, korsformad grundplan, armarna är 12 m l, 5,5 m br. *"På ett podium inne i gravkapellet står två ekkistor, över dessa hänger tre tavlor."* (RAÄ-nr Nässum 8:1).

Kapellet invigdes 1803 och är välbevarat. Kapellet heter *"Textorianska gravkapell"* efter förmögen man med namnet Textorius. Han ägde på sin tid hela Blistorps by och Textorius med sin maka vilar i kapellet i sina kistor (O. Eskilsson s.220 ff). Koordinater 6229836/465879 (SWEREF 99TM)

"Gravkapell"

Bild I. Okkola

11. Hälsokälla

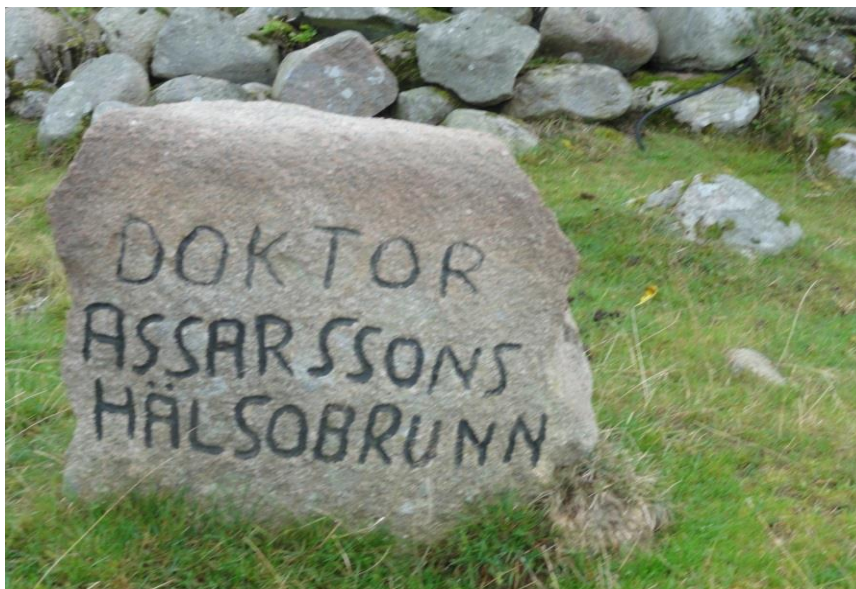
Källa med tradition." *En hälsokälla som naturligt springer fram ur marken. Källan heter Dr Assarssons hälsokälla efter Dr Assarsson som öppnade ett hälsohem på 1890-talet. Folk kom och drack det järnhaltiga vattnet ur brunnen.*" (RAÄ- nr. Näsrum 379). Källan finns i Klagstorp och man har rest en sten med namnet Assarsson på platsen.

Folktron kring källorna är uråldrig. Ofta uppkallades källorna efter ett helgon, att de var heliga källor vars vatten hade helande, botande och skyddande egenskaper. Med andra ord var de hälsokällor.

Hur kände man igen en hälsokälla? Som alltid i folktron var det det ovanliga, annorlunda som tilldrog sig uppmärksamhet. Om en källa hade ett ovanligt läge, ett vatten som smakade, luktade eller hade en annan färg då kunde källan kallas hälsokälla. Samtidigt, enligt etnologen Ebbe Schön, är det svårt att dra gränsen mellan hälso- och offer- trefaldighets- och midsommar källor.

Tidigt hade man den uppfattning att det var gudar eller andra övernaturliga figurer som skapat källorna. Det var därför deras vatten hade egenskaper att skydda och bota. Samtidigt förknippas källor ofta med mord, döden och andra hemskaheter. Om någon mördades eller dog vid en källa fick källan kanske den dödes namn, och långväga människor kunde komma för att söka bot av källans vatten (C.H. Tillhagen s. 21ff).

En orsak att hälsokällkulten höll sig levande så länge var överklassens brunnsdrickning som började 1600-talet och nådde sin höjdpunkt på 1800-talet (E. Schön s.114). Det finns 28 st. bevarade och arkiverade hälsokällor i Skånes län. Skylt nr. 54. Koordinater 6223426/466022 (SWEREFF 99 TM)

"Hälsokälla"

Bild 1. Okkola

12. Tudabacken

Plats med tradition, bestående av en kulle. Kallas för Tudabacken (Tutabacken.)

"Kullen var byns samlingsplats. Åldermannen i byalaget kallade till samling eller varnade om t.ex. eldsvåda genom att tuta i byahornet uppe på backen" (RAÄ-nr. Näsum 332).

Verkliga händelser eller historier kan också göra platsen till ett intressant objekt. Platsen ligger i Axeltorp, ca. 500 m ost om väg 116. Ingen skylt. Koordinater 6222633/471273 (SWEREF 99 TM).

13. Ett triangeldrama, sägen från Sonarp

En tragisk historia om en händelse som kostade tre unga människoliv. "Det var en gång två killar som var enäggstvillingar. De bodde på en gård i Sonarp. ("Sonarp har sitt namn uthatt des förste begynnare Söne"). Och samma smak hade de också och blev kära i en och samma kvinna. Hon för sin del kunde inte avgöra vem hon skulle gifta sig med.

Då beslöt bröderna att låta duellen avgöra det hela och flickan skulle få gifta sig med den överlevande. Pojkarna stod 200m ifrån varandra, sköt exakt samtidigt och båda träffades i hjärtat och dog. Samtidigt, när skotten gick, föll kvinnan död ner till marken en bit därifrån. Kanske hade hon anat vad som hade hänt."

Idag står det två träkors som restes som ett minne för kärleksdramat där männen skulle ha stått och skjutit ihjäl varandra. Det hör till historien att markägaren är skyldig att hålla träkorsen i ordning. Skulle korsen förfalla hade det förorsakat otur och olyckor för gården. Korsen kallas "Duellkors" efter händelsen. Ena korset ligger några meter s. om byvägen, den andra ca. 300 m. norrut, intill bruksvägen. Platsen är skyltad.(RAÄ nr- Näsum 18 och 19:1) Koordinater 6229867/469544 och 6232596/469524

"Duellkors"

Bild 1. Okkola

14. "Gudahagen"(även kallad Tempelplatsen), ett mytomspunneyt gravfält

Gravfält från järnåldern, ca. 95x50m, bestående av flera stensättningar och bautastenar. Genom sin ovanliga karaktär och storlek är fältet ett av Skånes förnämsta förhistoriska monument. Här har man begravt sina döda, både brända och obrända. I folktradition utpekades Gudahagen som platsen för Näsums första kyrka, men några spår av Kyrka eller kristna gravar har inte hittats. Två välbevarade skelett har påträffats.

Nedanför gravfältet finns en åsgrop som kallas Kyrkekurre (kurre=gömma, förvara), och ska ha varit vattenfylld. Kärret kan ha varit en offerplats men inga spår av detta har påträffats. Enligt sägnen skulle kyrkoklockan från templet ha fallit i mossmarken och flera starka karlar försökte bärga den. Villkoret var dock att arbetet skulle ske under absolut tystnad. De lyckades få upp klockan nästan på det torra men då var det en som bröt tystnaden. Då sjönk klockan i djupet och kunde aldrig mer återfinnas. (Jämför med skattkistan i sandås, Gualöv).

Flera av bauta-och andra stenar på fältet har försvunnit och använts som byggmaterial, men fram till 1900- talet fick stenarna ligga i fred. Man tror att platsen varit skyddad för förstörelse från lokalbefolkningens sida av rädsla för det övernaturliga, trolldom och vidskepelse. *"En arrendator av närliggande gård hade tagit en sten från Gudahagen till trappsten för sitt hus. Då blev hans husdjur sjuka (enligt en annan historia blev barnen orediga). Han återförde stenen till Gudahagen och då blev djuren friska igen".*

Namnet "Gudahagen" föddes när man hittat spår efter gravar och offerstenar i området, och för att platsen liknar gudahagar som finns på Island. Gudahagen ligger ca. 1km SV om Näsums kyrka och den är skyltad. Koordinater 6224477/468071 SWEREF 99TM

"Gudahagen"

Bild T. Delfin

15. Dansbana- Tildas backe

En lätt sluttande berghäll på ömse sidor om länsgränsen, vilken markeras av stenmur. Enligt uppgift fanns där en dansbana som utgjordes av en träflake. Platsen kallades "Tildas backe". Det intressanta är att stenmuren, som utgör gränsen mellan Skåne och Blekinge, tudelar också dansbanan.

Namnet "Tildas backe" härstammar från dåtidens, förmodligen 1920-30 talet, markägare Tilda Nilsson. Enligt uppgift från RAÄ revs dansbanan då en flicka blivit våldtagen. Sen restes en sten som minne av händelsen på stenmuren. Flickan kan ses som ett offer i det hela som givit platsen sin historia.

På stenmuren står också en så kallad visarsten som visar antingen ägo gränsens, eller som i detta fall länsgränsens riktning (min anm.). Platsen ligger ca. 200 m norr om väg nr. 15. RAÄ nr. Näsum 85, koordinater 6231064/472939 (SWEREF 99 TM)

"Tildas backe"

Bild I. Okkola

Slutord

Visserligen är Bromölla kommun ganska liten ort men det finns en del intressanta berättelser att läsa och platser att besöka. Som jag brukar säga att generationer kommer och går men historier och kulturen består. Och vem vet, kanske finns det lite av folktron kvar i stugorna där ute i landsbygden.

Ilpo Okkola

Källor

Riksantikvarieämbetet, kategori "Kult, offer och folktro" , reg. 2003-2008.

Näsums Hembygds- och fornminnesförenings årsbok 1978, 1993, 2003, 2005

Ivetofta hembygdsföreningens årskrift 1992

Schön, Ebbe, *Svensk folktro A-Ö* 1998

Tillhagen, C.H., *Vattnens folklöre*, 1996

Eskilsson, Oscar, *Det var den tiden*, 1965

